หนังสือชุดความรู้ภาษาไทย

สุภาษิตคำโคลง

กรมวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ

สุภาษิตคำโคลง

หนังสือชุดความรู้ภาษาไทย ลำดับที่ ๒๗

สุภาษิตคำโคลง

สถาบันภาษาไทย

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

หนังสือชุดความรู้ภาษาไทย อันดับที่ ๒๗
สุภาษิตคำโคลง
สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ
© ลงวนลิขสิทธิ์ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๔๒
ISBN 974-268-8028

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
๒๒๙๙ ถนนลาดพร้าว วังทองหลาง กรุงเทพมหานคร
นายวิชัย พยัคฆโส ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา ๒๕๔๒

๘๙๕.๙๑๑ กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ สถาบันภาษาไทย.
ก-ส สุภาษิตคำโคลง / มาลินี ผโลประการ, บรรณาธิการ. -- กรุงเทพฯ : สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๒.
๕๖ หน้า : ภาพประกอบ, ๒๑ ซม. (ชุดความรู้ภาษาไทย: อันดับที่ ๒๗)
ISBN 974-268-8028
๑. สุภาษิตและคำสอน. ๒. หลักธรรมในพระพุทธศาสนา. ๓. มาลินี ผโลประการ. ๔. ชื่อเรื่อง. ๕. ชื่อชุด.

คำนำ

สุภาษิตคำโคลง นี้ เป็นหนังสือเก่าหายาก พิมพ์เป็นครั้งแรกที่โรงพิมพ์ครูสมิท ที่บางคอแหลม ในปีมะแม ตรีศก จุลศักราช ๑๒๓๓ หรือประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๔ แต่งเป็นโคลงสี่สุภาพ เริ่มด้วยการบูชาพระรัตนตรัย แล้วจึงนำหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาและศาสนสุภาษิตมาพรรณนาให้เห็นเป็นสัจธรรม เป็นข้อคิดเตือนใจให้คนประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีลในธรรม อันจะนำมาซึ่งความสุขความเจริญแก่ผู้ปฏิบัติ

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้พิจารณาเห็นสมควรพิมพ์**สุภาษิตคำโคลง**นี้เป็นหนังสือในชุดความรู้ภาษาไทยอีกเล่มหนึ่ง เพื่อเผยแพร่แจกให้แก่สถานศึกษา หน่วยงาน และห้องสมุดต่างๆ สำหรับให้นักเรียนนักศึกษาและบุคคลทั่วไปได้อ่าน ซึ่งนอกจากจะเป็นประโยชน์โน้มน้าวใจในการปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์และเป็นคุณแล้ว ยังเป็นการอนุรักษ์วรรณกรรมคำสอนที่มีคุณค่าด้วย ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ได้มีการปรับการสะกดการันต์ให้ถูกต้องตามอักขรวิธีในปัจจุบันเพื่อให้ผู้อ่านสามารถทำความเข้าใจเนื้อหาสาระได้ง่ายขึ้น

กรมวิชาการหวังว่าหนังสือ **สุภาษิตคำโคลง** จะอำนวยประโยชน์แก่ผู้อ่านสมตามเจตนารมณ์ และขอขอบคุณหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ซึ่งเอื้อเฟื้อต้นฉบับ รวมทั้งผู้มีส่วนในการจัดพิมพ์หนังสือนี้ไว้ ณ โอกาสนี้

(นายอำรุง จันทวานิช)
อธิบดีกรมวิชาการ
๒๔ สิงหาคม ๒๕๔๒

พระพุทธเจ้าทรงคำนึงเห็นอุปนิสัยเวไนยสัตว์ เปรียบด้วย
ดอกบัว ๔ เหล่า

๏ สุภาษิตคำโคลง ๚

๏ อัญชุลีชวลิตน้อม ประณาม
แห่งพระผู้เลิศสยาม แก่นหล้า
สัตวโลกทั้งหลายสาม หาสอง ฤามี
เบื้องหน้านั้นจงข้า เสร็จสร้อย**สพัญญู**[๑]

๏ ครื้นครื้นดังก้องกว่า เสียงฟ้า แลฤา
คือธรรมปิฎกขันธา แจ่มแจ้ง
ยิ่งกว่าวศธารา โรยซาบ
นำสรรพสัตว์เสร็จแสร้ง สู่ห้องนฤพาน

๏ ธงชัยชายจีวรเจ้า พระอรหัต
ลงม์ถือวินัยปฏิบัติ ปาฏิโมกข์
ดุจดวงสุริยรัตน์ เรืองรุ่ง แจ่มเฮย
ครื้นครื้น**ศรรท**[๒]ก้องโลก พิภพด้าวใดมี

๏ พระรัตนตรัยเจ้าส่อง ลว่างโลก
เป็นที่ดับทุกข์โศก สัตว์นั้น
หนทาง**อภินิโมกข์**[๓] ที่สุด
ตามพุทธฎีกาชั้น โปรดพ้นสงสาร

๑ คือสัพพัญญู หมายถึง ผู้รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง, พระนามของพระพุทธเจ้า
๒ เสียง, คำ มาจากภาษาบาลีว่า สทฺท
๓ ความหลุดพ้นอันวิเศษ

◎ ทุกข์ยังยังทุกข์นั้น หึงนาน
อนิจจรูปบเป็นการ เที่ยงแท้
อนัตตาสูญเปล่าปาน นามรูป
พระไตรลักษณ์ยิ่งแล้ เพื่อได้จำเริญ
◎ นรสัตว์จงพิจารณ์ห้อง ไตรลักษณ์
อาจมล้างสงสารจักร เสื่อมสิ้น
เป็นทาง**อริยมรรค** **คัญญาณ**[๑]
เหตุนำสัตว์อันดิ้น ดับเชื้อมรณชรา
◎ สุภาษิตกล่าวด้วย วาจัง
คำพระอาจมละหวัง พยศร้าย
สิ่งชั่วจง**สวนัง**[๒] กำหนด ไว้เฮย
ขันตีอดจิตหง้าย พระช้องสรรเสริญ
◎ เป็นมิ่งมงคลแท้ ทุกประการ
ใช่คำเกจิอาจารย์ กล่าวอ้าง
แม้ใครรักพระนิพพาน สละบาป เสียเฮย
ตามพุทธ**วัต**[๓]อรรถกว้าง กล่าวช้องสรรเสริญ

๑ อริยมคุคญาณ หมายถึง ความรู้อันนำไปสู่หนทางประเสริฐ

๒ การฟัง

๓ ข้อปฏิบัติ

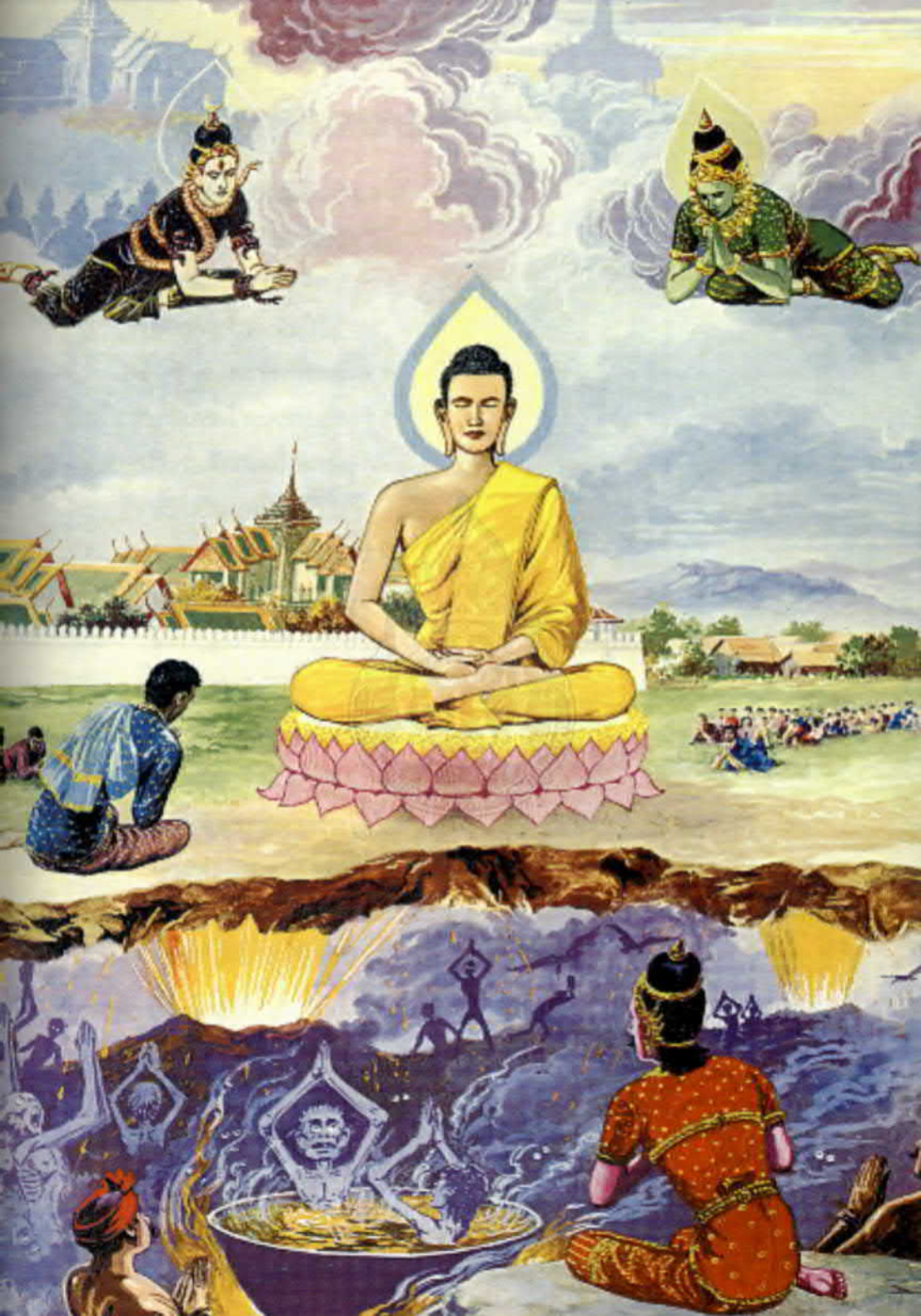

พระพุทธเจ้าทรงเปิดโลก บันดาลให้เทวดา มนุษย์ และ
สัตว์นรกแลเห็นซึ่งกันและกัน

๏ สรรพสัตว์จงอดให้ ชีพิต
ยากนักจักปลดปลิด เปลื้องได้
ประหารเอาบมิคิด สังเวช เลยนา
ใครทำกรรมนั้นให้ เล่ห์เต้าตามกัน
๏ สรรพทรัพย์แห่งท่านนี้ หวงแหน
บมิเกรงใจแคลน อยากได้
กรรมจักก่อเกื้อแทน นับชาติ
เกิดเป็นมนุษย์เล่าไซร้ ยากไร้ทรพล
๏ **ประทาริ**[๑]มิตรเมี้ยน สวามี
ลอบลักบมิดี บาปให้
จะทนทุกข์อวิจี **นะระ กานต์**[๒]เฮย
รู้แล้วเร่งจำไว้ อย่าได้สมาคม ฯ
๏ มุสาวาทนี้สี่ ประการ
จงอุตส่าห์สมาทาน มั่นไว้
ตามพุทธแสดงสาร บัญญัติ
ประพฤติตามวินัยไซร้ ปราชญ์ช้องสรรเสริญ

๑ ภรรยาของผู้อื่น

๒ นรกานต์ หมายถึง นรก

◎ สรรพสิ่งสุราทั้ง เมรัย
เว้นเสียให้ห่างไกล สุดสิ้น
ตามพุทธวินัย บัญญัติ
นิรยบาล[๑]**คีม**ลากลิ้น **ตรอก**[๒]น้ำทองแดง
◎ ทาสทานให้ผลนั้น ผลต่ำ
สหายทานผลจักนำ เช่นให้
สามีทานเลิศล้ำทำ ยิ่งกว่า นั้นนา
ทานทั้งสามสิ่งไซร้ ผลยิ่งหย่อนเสมอ
◎ สุทุจริตธรรมนี้ มีสาม
คือวจีจิตกายประณาม นี้ไซร้
กุศลอกุศลตาม ตกแต่ง
ผลทั้งสามนี้ให้ สุขทุกข์เพราะตน
◎ บุตรนี้มีอยู่ทั้ง สามประการ
อวชาตบุตรพาล ผิดพ้อง
อนุชาตบุตรปาน เสมอ**กระ กูล**[๓]นา
อภิยิ่งประยูรร้อง เรียกล้ำกระกูลตน

๑ ผู้คุมนรก
๒ กรอก
๓ ตระกูล

๏ บุตรนี้ดีด้วยเพราะ บิดา
หมอดีด้วยตำรา แม่นแท้
ศิษย์ดีแต่ครูบา สำนัก
สรรพสิ่งที่ดีแล้ เลิศด้วยความเพียร
๏ สรรพสิ่งอื่นอื่นนี้ ในโลก
มีแต่ทุกข์กับโศก ตราบม้วย
บมิยืนยักโยก กลายกลับ
เป็น**นิยะ**[๑]ด้วย แต่ห้องนฤพาน
๏ สรรพรสหมดโลกนี้ ทั้งสาม
ไปเปรียบธรรมวราม รสเร้า
อิ่มทราบโลกมีความ ชมชื่น
โดยธรรมอุทกเจ้า ทราบทั้งกัลปา
๏ รู้ธรรมปิฎกมาก กว่าพัน
บเทียมคนพาลัน หนึ่งได้
พาลมากยิ่งอนันต์ หาปราชญ์ ยากฤๅ
บัณฑิตหนึ่งเดียวได้ พระเจ้าสรรเสริญ

[๑] นิยะ หมายถึง เป็นที่ยอมรับ, ตระหนักแน่

๏ มิจฉาทิฐิไซร้ กว่าพัน
บเทียบบเทียมทัน ปราชญ์แหน่
คำเท็จมากอนันต์ มีมาก
คำจริงสิ่งหนึ่งแล้ ปราชญ์ซ้องสรรเสริญ ๗ะ
๏ ลมนอกพัดยิ่งล้ำ มหันต์
มากระทบกายกัน ไว้ได้
วัตถุหุ้มห่อพัน ป้องปิด
กลัวแต่ลมภายในไซร้ พัดเข้าออกระวัง
๏ กอไผ่ไม้ลำใด สูงส่ง
ลำนั้นมักหักลง บ่ช้า
คนสูงถือว่ายง ยิ่งผู้
วาติภัคราชา[๒] พัดให้เป็นธุลี
๏ ข้างสารสูงใหญ่เท่า ภูผา
เรืองฤทธิแกว่นกล้า ฮ่าวไซร้
ถือตนอหังการ์ ว่ายิ่งอาต มานา
ตายด้วยนกต่อไสร้ จ้อยเท่าแม่มือ

๑ ลมพายุ

๒ พระราชาผู้เจริญ

๏ รัศมีสิ่งใดโอ้ อัศจรรย์
พิจารณนับสำคัญ กิ่งก้อย
ดวงศศิสูริยัน มีรัศ- มีนา
เปรียบดุจหิ่งห้อย อับแสงสูริยา
๏ สำเนียงใดในโลก ไพเราะ
ดุริยางค์ดนตรีเสนาะ โสตซ้อง
การะเวกพรหมเพราะ ฤๅเทียบ เท่าแฮ
สำเนียงพระเจ้าพร้อง ตรัสเทศนาธรรม
๏ เกิดมาในพุทธะ ศาสนา
กุศลก่อเกื้อมา มากแล้ว
บางพวกเป็น**มฤจฉา** **ทิฐิ**[๑]
เกิดภพคือภพแก้ว รสพระ**สธรรม**[๒]
๏ สัตว์ได้ออกพระนามว่า พุทโธ
สัตว์นั้นยิ่งภิญโญ ผ่ายหน้า
เหมือนหนึ่งเสาวโป ดกชาติ
ได้เสวยสวรรค์มา ตราบท้าวนฤพาน

๑ มิจฉาทิฐิ หมายถึง ความเห็นผิดทางธรรม

๒ สัทธรรม หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้า

๏ พระยากระบิลยินถ้อย พาณิช
ออกพระรัตนสามจิต ปราโมช
สละทรัพย์สามพันปลิด เปลื้องให้
มีสุนทรแย้มโอษฐ์ ตรัสว่าการุญ
๏ ท่านจงนำสุนทรสารลี้ ลาลี
ถึงพระอโนชาเทพี ท่านด้วย
ว่าเราเสด็จจรลี ลาน้อง
หาองค์สพัญญูฉ้วย ชี้ช่องนฤพาน
๏ พระเสด็จกับด้วย บริพาร
ห้าร้อยโดยประมาณ นับได้
ตามมรรคกันดาร ทุเรศ
กระทั่งแม่น้ำให้ ประทับแล้วตริการ
๏ ลำลีก็ถึงซึ่งพุทธ คุณนา
ประชุมหัตถ์ตั้งสัจจา ข้ามได้
สธรรมแลสังฆา ธิคุณ
คุณทั้งสามนี้ไซร้ เสด็จได้พระทัยหวัง ฯ๒

๑ ระลึก

◎ พระพุทธองค์เปล่งฉัพพรรณ รังสี
รับพระยากระบิลที่ ฝั่งน้ำ
ถึงที่ลุดพระผู้มี ภาคย์เลิศ ใดปาน
สดับรสพระสธรรมค้ำ เลิศล้ำรสธรรม
◎ เปรียบโกมุทผุดพ้น อุทการ
คอยรับแสงสุริยฉาน สอดต้อง
กระทบดวงกมุทบาน เบิกกลีบ กำจร
พอรสพระธรรมส่อง ถึงพระนฤพาน
◎ **มรณานุสติ**[๑] **กรรมฐาน**[๒]
แม้วใครอุตส่าห์พิจารณ์ ตรึกไว้
มั่นอยู่ในสันดาน ผู้นั้น
อาจปลดเปลื้องให้ ขึ้ข่องสุคติภูมิ ฯะ
◎ แสวงหาด้วยวิชาเลี้ยง ชีพิต
ตามพุทธภาษิต อ้างไว้
ปลวกน้อยกระจิหริด เพียรภาพ
ขนมูลโตเติบได้ ปิดป้องกำบัง

๑ ระลึกถึงความตายที่จะต้องมีเป็นธรรมดา

๒ อุบายทางใจ, วิธีฝึกอบรมจิต

๏ ความเพียรแห่งโคนันท- วิสาร
อาจยังพราหมณาจารย์ ทรัพย์ได้
พันหนึ่งพึงพิสดาร โดยกตัญ ญูนา
พราหมณ์กล่าวถ้อยทุจริตให้ บชอบน้ำใจโค
๏ ธนทรัพย์สูญเสื่อมสิ้น เป็นพัน
พราหมณ์ก็ได้ทุกข์อัน เพื่อลิ้น
กลับกล่าวสุนทรสรร เสริญโค ใหม่นา
ทรัพย์ก็คืนได้สิ้น เพราะลิ้นลมเอง
๏ วาจาตนกล่าวเกลี้ยง ปราศรัย
สุนทรล้ำอำไพ สุจริต
อาจยังตนให้ ความชอบ
วาจานี้เป็นมิตร เลี้ยงชีพแห่งตน
๏ รสสัจมธุรส วาจา
รูปเลี้ยงรูปตนนา พึงรู้
กลิ่นหอมคือศีลา ของพระ
เสียงเพราะจับใจผู้ ชอบช่องกรรณตน

๏ เสวนะณด้วยพาล
อย่าพึงสำคัญคิด
มีแต่จักพาผิด
บมิตามระบอบแล้ว
๏ อย่าสมอย่าเสพด้วย
วางจิตวางเจรจา
ใจตนมักพาธา
คนชั่วหาดีก้อย
๏ พระยาอชาตะ
ส้องเสพด้วยท่านครู
จึ่งไปทนทุกข์อยู่
บมีใครจักขัด
๏ บอระเพ็ดเลยเลื้อยพัน
รสะอันโอชา
ทารกคบพาลา
เปรียบดุจเดียวได้
ทุจริต
จักแคล้ว
ใส่ตน
แห่งถ้อยยุติธรรม ฯ
พาลา
กล่าวถ้อย
ถือผิด ไปพ่อ
กึ่งนั้นไปมี
ศัตรู
เทวทัต
นรก แลพ่อ
ตามจิตแห่งตน
อัมพา
เสียไชร้
ผิดชาติ
เหตุด้วยเสวนา

◎ อุตส่าห์ฝึกให้รู้ วิชา
ตามอรรถการ**สิปปา**[๑] ให้หมั้น
สิ่งใดสิ่งหนึ่งนา ถือไว้
สิ่งซึ่งถือไว้นั้น เลี้ยงชีพแห่งตน
◎ มิได้สั่งสอนบุตรให้ รู้วิชา
สรรพสิ่งแสวงหา ทรัพย์ไว้
ใหญ่แล้วฤๅจักมา เรียนสิ่ง ใดเฮย
รู้แต่เยาว์ใหญ่ได้ หาเลี้ยงชีพตน
◎ ถ้าบุตรใดไปรู้ วิชา
เปรียบดุจควายโคลา ท่านใช้
ขับขี่เข็นลากพา หนะ
เหตุมันบมิได้ เล่ารู้วิชา
◎ สรรพวิชาให้รู้ เมื่อเยาว์
สินทรัพย์หาใส่เหย้า เมื่อกลาง
แก่ชรากายเฒ่า เหตุฤๅ เป็นการ
ถือไม้เท้าเต้าทาง ยากแท้อย่าหมาย ฯ

[๑] ศิลปะ

พระเทวทัตสำแดงฤทธิ์ให้อชาตสัตตุราชกุมารเลื่อมใส
เพื่อให้รับเป็นโยมอุปัฏฐาก

๏ สุภาษิตล้ำ เลอสรวง
ชะโลง[๑]โลกทั้งปวง ใช่น้อย
เหตุดักเตือนดวง กระมลจิต
สัตวโลกด้วยถ้อย สิ่งล้วนทางธรรม
๏ เสียงโลกลือเล่า อันใด
ช่องกรรณบยินใน สดับพร้อง
โลกสว่างยิ่งแขไข สุริยะ ส่องฤๅ
เหตุใดจึ่งมาป้อง ปิดไว้ไป่ยิน
๏ เกลือเอยไยบเค็ม ซาบลิ้น
หอมไยบมีกลิ่น **ซาบฆาน ปสาท**[๒]**ซ่าน**
เย็นไยบเย็นสิ้น ซาบเนื้อ
เหตุจิตตนผล้าน มากด้วยโมหันธ์
๏ ไยบยำเกรงอาช- ญาพุทธ
ราชอาชญาเป็นที่สุด อยู่เกล้า
น้ำจิตใช่มนุษย์ ดอกฤๅ
มะมังการ[๓]เปล่าเปล่า บมิเป็นแก่นสาร

๑ น่าจะเป็น**จรรโลง** หมายถึง พยุงไว้ไม่ให้เซหรือล้มลง

๒ ฆานปสาท หมายถึง ประสาทที่รู้สึกกลิ่น

๓ มมังการ หมายถึง ความมีอว่าเป็นของเรา

๏ กายศาลานี้ที่ อาศัย
พื้น**ผะหลังคาไล**[๑] รั่วซ้ำ
เยียวยาบำรุงไว้ เหลือแล
พอเกิด**พะยุกรรม**[๒] หักแหลกทำลาย
๏ ทิ้งเสียซึ่งศาลา อาศัย
ทรัพย์วัตถุข้าไท ทาระบุตร
บมินำไปได้ แต่สิ่ง เลยนา
จนแต่กายที่สุด ทิ้งกลาดกลางสนาม
๏ เยียใดจึ่งมาหลง โลภลาภ
บมิละอายแก่บาป ตามสนอง
ทำตามแต่ใจหยาบ อยากได้
ข่มเหงเอาโดยพ้อง พละการเหลือทน
๏ เจ็บใดไปเท่าได้ เจ็บจิต
แม้วโทษผิวทำผิด โทษให้
ตนทำกรรมเต้าติด ขุ่นแค้น ไฉนนา
เจ็บแต่เท็จเท็จให้ ยิ่งพ้นพันทวี

[๑] หมายถึง พะไล หรือ พาไล กับหลังคา
พาไล คือ เพิงโถงต่อจากเรือนหรืออยู่ในบริเวณเรือน ใช้เป็นที่นั่งเล่นหรือทำประโยชน์อื่นๆ

[๒] หมายถึง แรงกรรม หรืออีกนัยหนึ่งคือ หมดอายุ

๏ เจ็บโรคแพทย์อาจให้ ยาหาย
เจ็บมิตรประทุษร้าย หลีกได้
เจ็บกรรมก่อนกับกาย ตนก่อ ไว้นา
บมิปลดเปลื้องให้ ชอบใช้แรงกรรม ฯ

๏ โรคใดไปเทียบเท่า โรคกรรม
โรคร้ายรังเรื้อทำ โทษให้
โรคเกิดมาแต่กรรม ก่อเกื้อ
แพทย์บเยียวยาได้ เพื่อใช้ประจุบัน
๏ หมอใดไปเยียวยา โรคกรรม
กรรมใดมารันทำ โทษให้
โทษให้ใช้โทษทำ ให้โทษ
โทษทำสนองตนได้ เพราะกรรมก่อนนา
๏ ผลใดมาให้ผล ผลทำ
ผลใดมาแนะนำ ส่งให้
ผลให้เพื่อผลทำ ให้ผล
ผลแห่งตนสนองไว้ จึ่งให้เห็นผล

๏ กายกรรมทำไว้ สามกอง
ฆ่าสัตว์เวรจำจอง บาปให้
โจรพะยายามของ แห่งท่าน
ประทารกรรมหนึ่งไซร้ สามสิ่งกายกรรม
๏ มะโนกรรมนี้สาม ประการ
คือถือผิดเป็นพาล ชอบแล้ว
อภิชฌา[๑]ดั่งตัวมาร คือหลง
พยาบาทบได้แคล้ว คลาดผู้ผูกเวร
๏ **มุสาวาท**[๒]พร้องเพื่อ มุสา
ผรุสั[๓]กล่าว**วาจา** หยาบแท้
เปสุญะวาท[๔]มา ส่อเสียด ท่านแฮ
สัมผัปลาวาท[๕]แล้ เล่นล้วนตลกคนอง
๏ วาจากรรมนี้ เป็นกรรม
สี่สถานอย่าควรทำ พระห้าม
รู้แล้วจงเร่งจำ ใส่จิต
จงประพฤติอย่าหย้าม จิตเว้ทางธรรม

๑ ความโลภจ้องจะเอาของของผู้อื่น
๒ พูดเท็จ
๓ พูดคำหยาบ
๔ พูดสอเสียด
๕ พูดเพ้อเจ้อ

๏ **กุศลกรรมบถ**[๑]**นี้** สิบประการ
แห่งพระผู้ทรงญาณ กล่าวไว้
บัญญัติวจนะสาร โศลกธรรม ท่านเฮย
ผู้ประพฤติอย่าให้ ผิดพร้องคลองธรรม
๏ ระลึกถึงซึ่งพุทธา นุสติ
ทั้งพระธรรมสมาธิ ท่านด้วย
พระอัญญาโกณฑัญญิ แรกเริ่ม ก่อนเฮย
ตราบถึง**สังฆสมุติ**[๒]**ฉ้วย** ชี้ช่องทางสวรรค์
๏ ศีลาห้าแปดสิบ ประการมี
ศีล**สังฆวิรตินทรีย์**[๓] นับร้อย
ตามพุทธประเพณี บัญญัติ
ระลึกไว้วันอย่าน้อย ค่ำเช้านอนคร่ำ
๏ **ศีลานุสติ**[๔]**นี้** คือศีล
รักษาเป็นอาจิณ เท่านี้
ศีลห้ามั่นอย่าหมิ่น ตรองตรึก
เอาเป็นอาชาพาลี้- ลาศเบื้องเมืองสวรรค์

๑ ประกอบด้วย กายสุจริต ๓ วจีสุจริต ๔ มโนสุจริต ๓

๒ สมมติสงฆ์

๓ ข้อห้ามประพฤติปฏิบัติของสงฆ์เกี่ยวกับการสำรวมระวังกาย คือ ศีล ๒๒๗ ของพระภิกษุ

๔ ระลึกถึงศีลที่ตนรักษา เป็นองค์ธรรมข้อหนึ่งในอนุสติ ๑๐

◎ **จาคานุสติ**[๑]คือ
แก่สมณะพราหมณาจารย์
จงตรึกนึกตนหว่าน
แก่**วันนิพก**[๒]ได้
◎ ตรึกผลศีลแล้ว
ที่ตนบริจาคหว่าน
ตามกุศลสมภาร
ทานในสาสนะจักให้
◎ **เทวตานุสติ**[๔]นี้
ซึ่งได้โสดาทาง
เทียบท่านมาเป็นอย่าง
จึงจะเห็นดวงแก้ว
◎ เทวตาอานุภาพพัน
จึ่งใคร่ระลึกท่านรักษ์
หมู่อมรพิทักษ์
จึ่งได้สมบัติชั้น

บริจาคทาน
แจกให้
ผลพืช
เพิ่มโพธิ**สมภาร**[๓]
ตรึกทาน
ลงไว้
ตนล่ำ สมนา
เลิศล้ำตามสนอง
ก่อนปาง
มรรคแล้ว
เยี่ยงท่าน
ที่ท่านทำมา
สูงศักดิ์
ผู้นั้น
ชูช่วย
ช่องฟ้าสุราลัย

๑ ระลึกถึงทานที่ตนบริจาคแล้ว
๒ วนิพก คนขอทานโดยร้องเพลงหรือดีดสีตีเป่าให้เขาฟัง
๓ บุญที่สั่งสมไว้
๔ ระลึกถึงคุณที่ทำคนให้เป็นเทวดา

พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาธัมมจักกัปปวัตนสูตร
โปรดเบญจวัคคีย์ให้ได้ดวงตาเห็นธรรม

◎ **อุปสมานุสติ**[๑]

ลำลึกตรึกตรองการ
ตามพุทธแสดงสาร
พอเห็นวิถีได้

◎ อุปสมาหาสองโอ้
หนึ่งแน่อย่าสงสัย
สิ่งเดียวแม้ผู้ไป
ใช่เงินแลทองแก้ว

◎ **กายคตานุสติ**[๒]**นี้**
จงอุตส่าห์พิจารณ์
มีเกศาโลมานขาน
ถึง**มัตถเก**[๓]สุดท้าย

◎ กายคตานุสติป้อง
ฉวีวรรณผิวหนัง
จึ่งเห็นเป็นงามดัง
ตัวอภิชฌาหุ้มไว้

นฤพาน
มั่นไว้
จงแจ้ง
ไต่เต้าตามทาง
จนใจ
สอดแคล้ว
บกลับ มานา
ยื่นให้กันเห็น
กรรมฐาน
ร่างร้าย
เป็นต้น
จบถ้วนสามสิบสอง
กำบัง
ห่อไซร้
แสนสวาท
พิเคราะห์แล้วดูแสยง

๑ ระลึกถึงธรรมเป็นที่สงบระงับกิเลสและทุกข์ คือนิพพาน

๒ ระลึกทั่วไปในกายให้เห็นว่าไม่งาม

๓ ยอด, ที่สุด

◎ **มรณานุสติ**[๑]ห้อง กรรมฐาน
จงกำหนดมรณญาณ คิดไว้
นามรูป**อสุภ**[๒]กาล เปื่อยเน่า
ล้วนหมู่กิมิชาติไข้ บ่อนร่างปฐวี
◎ หนีเจ้าหนี้หนีทั้ง ภัยพญา
หนีศึกซุ่มซ่อนมา ห่างพ้น
หนีพระยามัจจุรา หนียาก จริงนอ
แม้วมีฤทธิ์เลิศล้น ห่อนพ้นความตาย
◎ **อานาปานุสติ**[๓]ล้ำ กรรมฐาน
พิจารณาลมมาน ออกเข้า
แห่งมุขทวาร ช่องนา สิกแฮ
ยาวสั้นหย่อนเร่งเร้า รอบรู้กำหนดหมาย
◎ นุสติแสดงจบสิ้น **สิบทัศ**[๔]
ตามพุทธบัญญัติ กล่าวไว้
เรียงเรียบแต่พอชัด ความบ้าง
หวังเป็นประโยชน์ไซร้ ผ่ายหน้าคตกาล

๑ ระลึกถึงความตายที่จะต้องมีเป็นธรรมดา
๒ สภาพที่ไม่งาม
๓ ตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก
๔ ครบ, ถ้วน

◎ ชาติชรามรณทุกข์เร้า รุมรัน
เราท่านอยู่ทุกวัน บเว้น
ไม่สิ่งใดก็สิ่งอัน หนึ่งแน่
เราจึ่งคิดหลีกเร้น ซ่อนพ้นกันดาร
◎ **ราคโทสโมหะ**[๓]**นี้** เพลิงสาม
เผาในสันดานลาม ลุกไหม้
แม้จะดับจงดับตาม ขันตี พระฤๅ
น้ำทั้งห้าแถวไซร้ ดับได้ฉันใด
◎ อานาปานุสติ กรรมฐาน
นาสิกคืออลมฆาน หยั่งรู้
ริมโอษฐข้างบนวาร สังเกต
เร่งระลึกตรึกสู้ ที่ตั้งหยั่งลง
◎ กรรมฐานหมู่ใดได้ ใจรักษ์
ตามแต่กุศลชัก ส่งให้
อย่าพึงทิ้งพุทธภัก ดีต่อ ธรรมพ่อ
เหตุพระรัตนนี้ไซร้ ตัดบ่วง**เบญจมาร**[๔]

๑ ราคะ ความย้อมใจติดอยู่ในอารมณ์, ความยินดีในกาม

๒ โทสะ ความคิดประทุษร้าย, ความโกรธ

๓ โมหะ ความหลง

๔ อกุศลธรรมที่กั้นจิตไม่ให้ทำความดี หรือนิวรณ์ ได้แก่ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา

◎ แม้ว่า**ถีนะ**[๑]เข้า ครอบงำ
จงระลึกตรึกกองกรรม ก่อนกี้
ว่าทุกข์**เวทนา**[๒]นำ สาหัส
หน่วงเอาสังขารชี้ เช่นนั้นนำมา
◎ เวทนาบังเกิดขึ้น ในกาย
ไป่เท่าทนอบาย นรกร้อน
คิดได้ดั่งนี้หาย จากเวท- นาแฮ
จึ่งวางมนะตนข้อน ข่มให้จิตสบาย
◎ พระ**กรรมฐานถ้วนสี่** **สิบทัศ**[๓]
จัดพรหมวิหารสมาบัติ แปดด้วย
กสิณอสุภนุสติจัด สามสิบ แปดเล่า
อาหารจัตุธาตุอรรถ์ด้วย ครบพร้อมกรรมฐาน
◎ สิริรวมกรรมฐานไว้ พิสดาร
โดยในนิเทศวาร กล่าวไว้
สี่สิบพระกรรมฐาน แจ้งจัด
สามสิบเก้าบ่อนไซร้ แห่งห้องบริกรรม

๑ ความง่วงเหงา, ความคร้านกาย

๒ ความรู้สึก : ทุกขเวทนา คือ รู้สึกทุกข์ สุขเวทนาคือ รู้สึกสุข

๓ กรรมฐานสี่สิบทัศ ประกอบด้วย กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อรูปฌาน ๔ จตุธาตุววัตถาน ๑ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑

◎ **กุศลกรรมบถ**[๑]**นี้** สิบประการ
กายกรรมสามสถาน โทษแท้
วาจากล่าวทุราจารย์ มีสี่
มโนกรรมมีสามแหน้ ละได้ไปสวรรค์ ฯะ

◎ **พระอัฏฐังคิกมรรค**[๒]**นี้** แปดประการ
ตามพุทธแสดงสาร โศลกไว้
เป็นทางพระนิพพาน ปฏิบัติ
ผู้ใดประพฤติได้ เยี่ยมห้องนฤพาน

◎ ทานให้มากกว่าร้อย พันหน
ฤๅเท่าศีลแห่งตน สักครั้ง
ถือศีลแม้ว่าผล มีมาก
หมื่นหนบ่เท่าหนึ่ง ขณะได้ภาวนา

◎ อันใดจะเปรียบด้วย พระกรรม- ฐานนอ
วิเชียรจักรพรรดินำ ทั่วด้าว
หิรัญสุวรรณธรรม- ชาติ
บเท่าธรรมพระเจ้า แบ่งให้ไปสวรรค์

๑ กุศลกรรมบถ ๑๐ ได้แก่ **กายสุจริต ๓** คือไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม
วจีสุจริต ๔ คือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ
มโนสุจริต ๓ คือ ไม่อยากได้ของเขา ไม่พยาบาทปองร้าย เห็นถูกตามทำนองคลองธรรม

๒ มรรคประกอบด้วยองค์แปด

๏ ผลศีลผลทานนี้ คู่กัน
ผลทานอื่นอื่นอัน ประกอบด้วย
ผลศีลอเนกนันต์ นับเนื่อง
ทำนุบำรุงฉ้วย ส่งเข้านฤพาน
๏ จึ่งเมตตาแก่สัตว์สิ้น ทั้งหลาย
ผลแผ่กรุณาราย ทั่วหน้า
จึ่งจะดับจิตหาย อาฆาต
ตาม**พระปรมัตถ์**[๑]อ้า อรรถอ้างทางธรรม
๏ รูปรสกลิ่นเสียงสิ้น ทั้งหลาย
ฆานโสตจักษุหมาย จิตรู้
จิตจึ่งระส่ำระสาย กลายกลับ
หลงเพื่อสัมผัสรู้ รุ่มเร้ากามคุณ
๏ **อินทรีย์ทั้งหก**[๒]โอ้ อนิจจัง
ระงับจิตใจระวัง จึ่งได้
พระกรรมฐานจึ่งบัง ควรเกิด
ศีลสามเป็นยอดไชร้ พิลาศล้ำงามจริง

๑ ชื่อพระอภิธรรมปิฎก ในที่นี้อาจหมายเอาคำว่า ปรมัตถธรรม คือ ธรรมชั้นสูง ธรรมที่ให้คุณประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติสูงสุด

๒ อินทรีย์ทั้งหกหรืออายตนะภายใน ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

๏ รักษาศีลให้ยิ่ง ตนรักษ์ ทรัพย์นา
ระวังโจรภัยจัก ลักล้วง
แม้วพลาดพล้ำมัก ศีลเสื่อม
บาปธรรม[๑]ดั่งหนึ่งด้วง เดื่อไม้ในแมลง
๏ **วิสุทธิมรรค**[๒]แก้ ในบาลี
สำรวมกายินทรีย์ มั่นไว้
รักษาศีลจึ่งมี ผลมาก
ดับราคคือรูปให้ พิศเพี้ยงอสุภัง
๏ มิสำรวมไว้ซึ่ง **อินทรีย์**[๓]
บาปธรรมจักย่ำยี เหยียบได้
ทางจักษุโสตินทรีย์ กายหนึ่ง
จักหน่วงดวงจิตให้ ฝ่ายข้างบาปธรรม
๏ คือพระอังคิษเจ้า ภิกษุ
ดำฤษณะ[๔]ยังไปลุ ล่วงได้
เศร้าโศกด้วยจักขุ ยลรูป หญิงนา
บิณดา[๕]ทุ่มไว้ รุ่มเร้ากามกวน

๑ ได้แก่ โลภ โกรธ หลง
๒ ชื่อคัมภีร์วิสุทธิมรรค คือ ปาย ศีล สมาธิ ปัญญา
๓ สำรวมอินทรีย์ คือ ไม่ให้ยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส รับอารมณ์ที่จะพึงถูกต้องด้วยกาย เช่น เย็น ร้อน และระวังไม่ให้กิเลสครอบงำใจในเวลารับรู้อารมณ์ทางอินทรีย์ทั้งหก
๔ ความปรารถนา, ความอยาก
๕ คือบิณฑะ หมายถึง ก้อนข้าว

๏ ยังน้ำจิตบุรุษให้ หลงใหล
ด้วยรูปรสสตรีใน แหล่งหล้า
ทั้งกลิ่นเสียงอันไพ เราะรื่น
ปลงจิตคิดบากหน้า สู่ห้องกรรมฐาน
๏ อิตถีศรรทโทนี้ คือเสียง หญิงแฮ
ยังจิตให้เอนเอียง อ่อนได้
หญิงย่อมกล่าวสุรสำเนียง โลมล่อ ชายแฮ
ชายมักหลงเล่ห์ไซร้ ชอบข้อนตักกาม
๏ กลิ่นเสียงรูปรสสิ้น ทั้งหลาย
ทรงศีลาแล้วยังกลาย พระห้าม
ดังหมู่**ปัจนึก**[๑]หมาย พยาบาท
ตั้งจิตจงจักข้าม บ่อห้วงชลมาร
๏ ภิกษุ**กระสัน**[๒]ด้วยรูป สิริมา
เพลิงราครุมกายา เร่าร้อน
พระเสด็จนำภิกษุมา เห็นร่าง นางเฮย
ครั้นตายกายกลับย้อน เปื่อยเน่าอนิจจัง

๑ ข้าศึก

๒ คิดผูกพันอยู่, มีใจจดจ่ออยู่

๏ ภิกษุเห็นอนิจลักษณ์แล้ว พึงแสยง
ตามพุทธโอวาทแสดง เหตุนั้น
ข่มจิตมิให้ระแวง เป็นหนึ่ง
ดับซึ่งไฟราคกลั้น กลับได้พระโสดา
๏ ในพุทธศาสนานี้ มีมา
จงสอดส่องปัญญา อย่างนั้น
พระกรรมฐานภาวนา ไตรลักษณ์
เป็นมรรคมรรคาชั้น ช่องชื้นฤพาน
๏ ศีลนี้ดั่งมกุฎแก้ว จักรพรรดิ
งามทั่วทุกสรรพสัตว์ ประดับได้
ผิวดั่งเศวตฉัตร กางโลก
หาสิ่งจะเปรียบให้ คู่ด้วยฤามี
๏ สรรพรสหมดโลกนี้ หอมหวน
กลิ่นบอาจจักทวน ลมได้
กลิ่นศีลนี้อบอวล ตรลบทั่ว ไปนา
ฟุ้งขจรส่งกลิ่นให้ ทั่วทั้งโลกา

◎ มีทานเป็นภาคพื้น ฐานบัทม์
ศีลคือยอดเรือนรัตน์ รุ่งเร้า
ห้ายอดเยี่ยมโพยมหยัด กระจ่างโลก นี้นา
ผลศีลนี้เป็นเหง้า รากแก้วกุศล
◎ ศีลังอาภรณังล้ำ เสรษฐัง
ศีลลัจวาทัง สัจนี้
ศีลมะกุฏฏัง เป็นยอด ยิ่งนา
ศีลอะนุดโรชี้ ประเสริฐแท้คือศีล
◎ **ปาณา**[๑]มีองค์ห้า ประการ
จัดปาโณเป็นฐาน หนึ่งไซร้
ปาณสัญญีฌาน ถัดที่ สองนา
วธกะ[๒]จิตทำเพียรให้ สัตว์ม้วยมรณัง
◎ **อทินนา**[๓]มีห้า โดยองค์
คือของเจ้าของจง ซ่อนเร้น
จิตรู้จิตจงคง ถือมั่น ไว้นา
อย่าเพียรพึงทำเหล้น ทรัพย์นั้นเขาหวง

๑ ย่อมาจาก ปาณาติบาต คือศีลข้อที่ ๑ ห้ามฆ่าสัตว์ตัดชีวิต การกระทำที่มีอว่าผิดศีลข้อนี้ ต้องครบ ๕ ประการคือ สัตว์ที่ถูกฆ่านั้นมีชีวิต, รู้ว่าสัตว์นั้นยังมีชีวิต, มีจิตคิดจะฆ่า, พยายามฆ่า, ฆ่าให้ตาย

๒ ผู้ฆ่า, เพชฌฆาต

๓ หมายถึงศีลข้อที่ ๒ คือห้ามลักทรัพย์ มีองค์ประกอบ ๕ ประการ คือ ทรัพย์มีเจ้าของ, มีจิตคิดจะลัก, รู้ว่ามีเจ้าของ, พยายามลัก, ลักทรัพย์ได้

◎ **กาเม**[๑]มีองค์สี่ไซร้ จงถวิล
บุรุษอย่านิยมยิน เสพส้อง
หญิงมีเจ้าของจิน- ดารัก ษานา
สี่จำพวกอย่าต้อง ถูกแล้วขาดศีล ๓ะ
◎ **มุสาวาท**[๒]นี้สี่ ประการ
เอาเท็จมาแสดงสาร กล่าวเกลี้ยง
ไปจริงซ้ำสาบาน พรางเพื่อน กันนา
บดบิดคิดหลบเหลี้ยง ล่อให้หลงลม
◎ **สุรา**[๓]องค์สี่ทั้ง เมรัย
ต้มกลั่นดองน้ำใส แช่เชื้อ
บอยากหากจิบใจ กินเล่น ก็ดี
ดูดดื่มเอาจิตเกื้อ ขาดสิ้นองค์ศีล
◎ รักษาศีลยากล้ำ หลายประการ
คือศีลสองสถาน แปดห้า
แม้วใครสมาทาน ถือมั่น
มีสวรรค์เป็นเบื้องหน้า เพราะด้วยคุณศีล

๑ มาจากคำกาเมสุมิจฉาจาร ศีลข้อที่ ๓ ห้ามประพฤติผิดในกาม มีองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ ผู้นั้นมีเจ้าของ, มีจิตคิดจะเสพ, มีความพยายามจะเสพ, สำเร็จความใคร่

๒ พูดเท็จ หมายถึง ศีลข้อที่ ๔ ห้ามพูดเท็จ มีองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ พูดเท็จ, มีจิตคิดจะพูดเท็จ, พยายามจะพูดเท็จ, คนเชื่อ (พูดเท็จสำเร็จ)

๓ ย่อมาจากสุราเมรยมชชปมาทฏฐานา เป็นศีลข้อ ๕ คือ งดเว้นจากการดื่มเครื่องดองของเมา มีองค์ประกอบคือ สิ่งนั้นเป็นของมึนเมา, มีจิตคิดจะดื่ม, พยายามดื่ม, ดื่ม

◎ พิจารณาเห็นที่ห้าม
แห่งพุทธบัญญัติ
กรุณาทุกตัวสัตว์
ปุจฉาวิสัชนาแก้
◎ แม้รู้ว่าห้ามสิ่ง
อย่าพ่ออย่าถือใจ
ศีลห้าแลแปดใคร่
ผลนั้นจักก่อกู้
◎ พระพุทธฎีกาห้าม
ตนบ่กลัวเวรา
ฝ่าฝืนพุทธฎีกา
ผลกรรมนำสู่ส้อง
◎ ผลกรรมจักส่งให้
นรกเปรตสัตว์เดรัจฉาน
อายุ[๒]จักยืนนาน
เป็นมนุษย์อายุน้อย

จริงชัด
ส่องแท้
สอนสั่ง
แต่ด้วยพระองค์เดียว
ใดใด
ว่ารู้
เป็นนิจ
ส่งเข้านฤพาน
ปาณา
ติดต้อง
โดยโลภ
ทุกข์แท้**อบายภูมิ**[๑]
ในการ
นับร้อย
ทนเทวษ
ยากลำทรพล

[๑] ภูมิที่เกิดอันปราศจากความเจริญได้แก่ นรก เปรต อสุรกาย และกำเนิดดิรัจฉาน
[๒] อายุ

พระมาลัยเทพเถรเจ้าเสด็จจาริกไปโปรดสัตว์นรก

๏ อทินนามีโทษให้ เหลือประมาณ
ตายไปทนนรกานต์ มากล้ำ
แสนกัลป์อยู่เนิ่นนาน ในนรก
ยังไปเป็นเปรตซ้ำ ห้าร้อยชาตินา
๏ เกิดเป็นมนุษย์ยากล้ำ เข็ญใจ
เอาชาติก้ำเนิดใน ต่ำช้า
ไร้ทรัพย์หาสิ่งใด หายาก
ด้วยผลประทารกรรมกล้า กลับให้อับผล
๏ บุคคลห่อนเว้นจาก กาเม
เมียท่านทำโลเล ลอบเล้า
บ่เกลียดบ่กลัวเว- ราติด ตัวนา
ฝ่าอาญาพระเจ้า ต่อด้วยยมพบาล
๏ อันว่าวิบากให้แห่ง เวรา
จักตกในนรกา ลึกล้ำ
โทษกาเมสุมิจฉา มีมาก
เป็นเปรตวิสัยช้ำ สัตว์ทั้งเดรัจฉาน

๑ ผลแห่งกรรมที่ทำไว้ในปางก่อน

◎ **อุภโตเพียญชนก**[๑]**ซ้ำ** **บัณเฑาะก์**[๒]
กะเทยกรรมจำเพาะ ส่งให้
หากผลบุญละเลาะ มาเกิด
เป็นหญิงอีกเล่าไซร้ บ่สิ้นสุดกรรม
◎ มุสาวาทนี้กล่าว ไป่จริง
เอาแต่โกงสุงสิง เสพไซร้
โกหกผกแอบอิง โดยโลภ
นายนิรยบาลยกให้ นรกนั้นคำนัล
◎ เป็นเปรตวิสัยเชื้อ ชาโต
กรรมเพราะโลภลาโภ ส่งให้
โอษฐ์อ้าออกกลิ่นโฉ เหม็นยิ่ง อสุภแฮ
กรรมแห่งเปรตวิสัยได้ กล่าวถ้อยมุสา
◎ ดิรัจฉาน**สังวัตตะ** **นิโก**[๓]
กรรมเป็นสุนโข ส่งให้
มนุษยภูโต เป็นมนุษย์
ปากเหม็นเพราะเท็จให้ จึ่งได้เสวยกรรม

๑ อุภโตพยัญชนก หมายถึงคนมีทั้งสองเพศ

๒ กะเทย

๓ ความเป็นไป

๏ สุราเมรยะปานะ ปาโน
ดื่มกินด้วยโลโภ บมิเว้น
นิรยะสังวัตนิโก นรกอยู่ เรือนฤๅ
แม้วพ้นจากนรกเร้น เป็นเปรตซ้ำกรรมสนอง
๏ แสนกัลป์กำหนดไว้ นรกานต์
เป็นสัตว์เป็นเดรัจฉาน เนิ่นช้า
แม้กรรมวิบากหนาน ทนเทวษ
เศษกรรมนั้นยังถ้า ติดเต้าตามสนอง
๏ เกิดเป็นมนุษย์ซ้ำ เสียสกล
หินชาติ[๑]ต่ำทุรพล ชั่วข้า
กรรมก็เต้าติดตน คือสุ- นัขนา
เป็นคนเป็นสัตว์บ้า อยู่ช้า**หึง**[๒]นาน ฯะ
๏ กล่าวด้วยลักษณะห้า แห่งศีล
ผิวเป็นอาจิณ โทษล้ำ
ปาณาสุราทิน เป็นนิจ
จะตกอวีจีซ้ำ สุดพ้นพุทธันดร

๑ มีกำเนิดต่ำ, เลวทราม

๒ นาน

๏ อย่าพึงดูหมิ่นด้วย เวรา
กรรมที่ตนทำมา ว่าน้อย
จักติดตาม**พาธา**[๑] แทนทด
หนิดหนึ่งถึงเท่าก้อย โทษนั้นคงสนอง
๏ ผลศีลให้ผลล้ำ ปานใด
ได้แก่ตัวคือใคร กล่าวไว้
ซักทำเนียบมาไข แสดงเหตุ
เทพบุตรตนหนึ่งไซร้ จักเมื้อสู่กรรม
๏ ชื่อสุปดิษไท้ เทวบุตร
บุญก็สิ้นจักจุติ จากฟ้า
ไปสู่อบายสุด แสนเทวษ
แล้วเป็นเดรัจฉานช้า นับร้อยพันปี
๏ เทวบุตรไปสู่ท้าว โกสีย์
แจ้งบุพกรรมมี ดั่งนั้น
อินทร์พาเทพบุตรลี ลาสู่ พระนา
ถึงเวายอัญชุลีชั้น กล่าวข้อคดีกรรม

[๑] พาธา บาปกรรม

๏ พระองค์ทรงตรัสด้วย สุนทรา
มีพระพุทธฎีกา เรียกร้อง
เทวบุตรจงมนสิการ[๑] กำหนด
สุทธศีลสมาหานี๊ซ้อง เสพให้บริสุทโธ
๏ จงมีมาโนขน้อม ในธรรม์
โดยสัจคารวะอัน นอบน้อม
แห่งพระพิชิตบัณ- ฑูรเทศ นาเฮย
โปรดเทพยุดาพร้อม แน่นนั่งฟังธรรม
๏ ลุปลิษธิไท้ เทวบุตร
รักษาศีลบริสุทธิ์ บ่ร้าง
อายุษเทวบุตร ยืนต่อ ไปนา
กรรมนั้นมิอาจมล้าง เทพนั้นทันเลย
๏ นิทานมีแต่เบื้อง หลังมา
ดูเยี่ยงอย่างเทวดา องค์นั้น
บริสุทธิ์ซึ่งศีลา ถือมั่น
น้าจิตคิดอดกลั้น เพราะด้วยองค์ศีล

๑ มนสิการ หมายถึง ใส่ใจ, ทำไว้ในใจ

๒ สมาหานี ในที่นี้คงหมายถึง สมาทาน

๏ ผลศีลให้ผลแท้ ในประ- จุบัน
ผลก็เป็น**ทิฏฐะ**[๑] แม่นแท้
คือสงฆ์ทรงศีลพระ อนุญาต ไว้แฮ
สองร้อยยี่สิบเจ็ดแล้ ทั่วผู้อวยทาน
๏ ศีลทานทั้งสองนี้ คู่กัน
อนาคตประจุบัน กล่าวไว้
แม้วละ**เบญจขันธ์**[๒] ยังอยู่ ก็ดี
ดุจฉายาตนไซร้ ติดเต้าตามสนอง
๏ ศีลทานมีมากซ้ำ ภาวนา
อีกแผ่ผลเมตตา ทั่วผู้
ดุจทรงอาภรณวฐา โขมพัสตร์
งามบ่มีสิ่งสู้ เลิศด้วยภาวนา
๏ **นุสติสิบ**[๓]ทศถ้วน โดยหมาย
อสุภสิบ[๔]บรรยาย กล่าวไว้
ทางนี้คือจักวาย จากทุกข์ โศกเฮย
อีก**กสิณสิบ**[๕]ไซร้ กว่าแก้วทั้งสาม

๑ ทิฏฐะ เห็น, สิ่งที่เห็นแล้ว
๒ รูปธรรมและนามธรรมที่แบ่งเป็น ๕ กอง ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
๓ อนุสสติ หรือ อารมณ์ที่ควรระลึกเนืองๆ มี ๑๐ อย่าง
๔ อสุภ ซากศพในอาการต่างๆ ที่ใช้เป็นอารมณ์กรรมฐาน รวม ๑๐ อย่าง
๕ กสิณ วัตถุสำหรับเพ่งเพื่อจูงจิตให้เป็นสมาธิ มี ๑๐ อย่าง

◎ จัตุพรหมวิหารสี่ทั้ง สมาบัติ
อาหารปฏิกูล[1]จัตุ **ธาตุ[2]**ด้วย
กรรมฐานนี้สี่สิบทัศ บทหนึ่ง ก็ดี
กุลบุตรใดเจริญฉ้วย ส่งให้ไปนิพพาน
◎ พระโยคาวจรเจ้า กุลบุตร
จิตบ่มีวิมุติ ผ่องแผ้ว
ทรงศีลสังวรวิสุทธิ์ โดยชอบ
เอาพระกรรมฐานบ่อนแก้ว โปรดชี้ทางผล
◎ พระกรรมฐานนี้หน่วง จิตสัตว์
ให้ลงบตามบัญญัติ โปรดไว้
ระงับราคทั้งสามชัด อกุ- ศลแฮ
ดั่งพระขรรค์แก้วไชร้ ตัดเกล้ากิเลสกาม
◎ ตัดเคียรข้าศึกให้ ฉิบหาย
คือบาปธรรม[3]สี่นาย หน่วงไชร้
ตามพุทธบรรยาย สอนสั่ง
อาจนำตนให้ สู่ห้องอันเกษม

[1] อาหาเรปฏิกูลสัญญา ความสำคัญหมายในอาหารว่าเป็นของปฏิกูล

[2] จตุธาตุวัตถาน พิจารณาภาวะความเป็นจริงของร่างกายว่าเป็นแต่เพียงธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ประกอบเข้าด้วยกัน ไม่เป็นตัวสัตว์บุคคลที่แท้จริง

[3] สิ่งที่ทำจิตให้ตกสู่ที่ชั่วทำให้เสื่อมลง ได้แก่ การตัดรอนชีวิต การลักขโมย การประพฤติผิดในกาม การพูดเท็จ

๏ พรหมวิหารสี่ไซร้ จงเจริญ
นอนนั่งแลยืนเดิน อย่าพลั้ง
อย่าละอย่าลืมเพลิน หลงเล่ห์
แผ่ผลเมตตาตั้ง จิตด้วยกรุณา
๏ หนึ่งโสดอดจิตตั้ง เมตตา
ผรุสวาทมุสา อย่าพร้อง
เปสุญวาทวาจา ส่อเสียด
สดับแล้วเอาโสตคล้อง เงี่ยไว้ในกรรณ
๏ มีเยี่ยงอย่างอยู่เบื้อง บาลี
คือบรมพงศ์โพธิ สัตว์เจ้า
ทรงนามชื่อขันตี ดาบส
แผ่เมตตาจิตค่ำเช้า ตราบม้วยเบญจขันธ์
๏ พระยากลาปราชนี้ เป็นพาล
เสพแต่สุราบาน บ่เว้น
ตัดมือเท้าประหาร อกพระ ดาบส
อดดั่งบุตรหยอกเหล้น ต่อด้วยขันตี

๏ ขันตีถือมั่นเพี้ยง โสดา
ละบาปธรรมสี่มา มากแล้ว
จิตเห็นอนิจสัญญา บเคลือบ แคลงแฮ
ปิดประตูจัตุราแคล้ว บ่ายหน้าหานิพพาน
๏ บุคคลประพฤติได้ แต่ละที
จัตวาภูมิ[๑]ขันตี ก็ได้
เว้นซึ่งผูกเวรี อาฆาต
อาจนำตนได้ สู่ด้าวแดนสวรรค์
๏ จงทำน้ำจิตให้ สุจริต
ดุจดั่งนักสิทธิ์ ร่ำรู้
อย่าโลภอย่าหลงคิด คบเพื่อน พาลนา
เพียรรักษ์กรรมฐานสู้ อย่าท้อถอยหนี
๏ จักแสดงนิทานเทียบให้ เห็นความ
มีกุมารสหายสาม บวชแล้ว
บมิปรากฏนาม ในศาส นาแฮ
จิตรักในห้องแก้ว อยากได้กรรมฐาน

[๑] ขั้นแห่งจิต, ระดับชีวิต มี ๔ คือ **กามาวจรภูมิ** ขั้นที่ยังท่องเที่ยวอยู่ในกาม **รูปาวจรภูมิ** ขั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในรูป **อรูปาวจรภูมิ** ขั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในอรูป **โลกุตตรภูมิ** ขั้นที่พ้นโลก หรือระดับพระอริยบุคคล

◎ ไปสู่สำนักเบื้อง อาจารย์
ขอเรียนพระกรรมฐาน ท่านด้วย
จึ่งมีเถรวาสาร ถามไต่
เพียรท่านเพียงชีพม้วย จักได้หรือไฉน
◎ องค์หนึ่งจึงกล่าวถ้อย วาที
ผิวพระอาจารีย์ บอกให้
โจนลงเหวลึกมี ร้อยชั่ว บุรุษนา
ข้าอาจโผลงได้ บได้กลัวตาย
◎ องค์หนึ่งจึ่งนบน้อม อัญชุลี
ผิวพระอาจารีย์ จักใช้
ฝนบาทขาดถึงศีร- ษะแห่ง ข้าเฮย
คงจักเพียรฝนได้ บ่ท้อถอยหลัง
◎ องค์หนึ่งจึ่งกล่าวด้วย มธุรสาร
แม้วพระอาจารย์ จักให้
กลั้นเสียซึ่งลมมาน จนดับ ชีพเฮย
ข้ารักจักสละได้ แลกห้องกรรมฐาน

๏ กล่าวไว้พอแต่ได้ ใจความ
ว่าพระภิกษุสาม รูปนี้
สละชีพแลกด้วยความ จริงอย่าง นี้นา
จิตท่านรักบ่ลี้ แห่งห้องกรรมฐาน
๏ บาปธรรมสิบสี่ไซร้ โดยมี
โลภหลงถือเดียรถีย์ ผิดเพี้ยน
ใจบาปหยาบมักบี ฑาสัตว์
บาปก็ทำงำเงื่อนเมี้ยน เพื่อด้วยริษยา
๏ ตนมักให้ฟุ้งซ่าน ในใจ
ง่วงเหงาเซาเซอะไป บ่แล้ว
การบุญบ่ชอบใน จิตแน่น เหนี่ยวนา
สงสัยให้สอดแคล้ว แห่งแก้วทั้งสาม
๏ สิ่งใดฝ่ายเบื้องบาป พระธรรม
รู้ก็เร่งจงกำ หนดไว้
สละเว้นอย่าพึงทำ บาปใส่ ด้วยนา
หยั่งปัญญาสอดให้ ถ่องแท้ในใจ

๏ กล่าวไว้เป็นแบบเบื้อง บรรทัด
สอนสั่งยังหมู่สัตว์ ทั่วหน้า
ตามในพุทธบัญญัติ พระสั่ง สอนเฮย
ผู้พาลอย่าว่าข้า ชั่วแล้วถอยคืน
๏ รักสิ่งในโลกนี้ มีสาม
กลิ่นเสียงรสรูปงาม เหล่านี้
รักจักยิ่งของสาม แต่ชีพ ตนเฮ
เว้นพระอริยบุคคลลี้ บ่เอื้ออาลัย
๏ จักกล่าวนิเทศให้ เห็นชัด
คุณแห่งกตัญญูสัตย์ ซื่อไซร้
อาจจักมาบำบัด ทุกข์เสื่อม สิ้นแฮ
แต่เดรัจฉานถือได้ รอดพ้นความตาย
๏ พยัคฆ์จับได้แม่ คาวี
จักประหารชีวี ขบเคี้ยว
โคทำสัจวาที ลาพยัคฆ์
บอกลูกบหลบลี้ หลอกลี้หนีไป

๏ คาวีโปดกชั้น คำขาน
ไยแม่กล่าวพจมาน ดั่งนี้
เพรงพร้องบุราณกาล ก่อนเล่า มีฤๅ
โคจึ่งบอกบุตรชี้ แต่ตั้งสัญญา
๏ ตัวแม่ถือสัตย์ตั้ง ความตรง ลูกเฮย
ซื่อต่อพยัคฆ์ปลง จิตไว้
มละชีพห่อนมละคง คำสัตย์ แม่ฤๅ
ไปสู่เสือเพื่อให้ เสพเนื้อตัวเอง
๏ ฝ่ายโคโปดกนั้น กตัญญู
จึ่งกล่าวโดย**มฤทู**[๑] ตอบถ้อย
จงเอาชีพข้อยชู ชีพแม่ ยืนนา
โคแม่ห้ามลูกน้อย บุตรนั้นฤๅฟัง
๏ ผาดผังยังพยัคฆ์แล้ว วาที
ข้าบุตรนางคาวี ซื่อซ้อม
ท่านอย่าเสพ**ยนนทลี**[๒] เชิญเสพ เราเฮย
ชีวิตเราสละน้อม ต่อตั้งแทนคุณ

๑ อ่อนโยน, ลุมาพ
๒ แม่

๏ เสือฟังทราบสัตย์ทั้ง กตัญญู
ขุกคิดว่าใจตู หยาบแท้
แม่โคลูกโคอุ- ดมเลิศ โลกแฮ
ถือสัตย์กตัญญูแม่ ฆ่าม้วยมีกรรม
๏ พยัคฆ์ยินจิตอ่อนน้อม ยินดี
อดจิตถือขันตี ต่อตั้ง
จึ่งเอื้อนอรรถวาที โคแม่ ลูกเฮย
เราบ่กินท่านยั้ง อยากไว้เป็นบุญ
๏ เราให้ชีวิตแล้ว จงไป เถิดรา
แสวงภักษ์เป็นสุขใน ป่ากว้าง
สามสัตว์เกษม**กษัย**[๑] ทุกข์โศก เสบยแฮ
ชนชาติยินเยี่ยงอ้าง อ่านแล้วควรจำ
๏ กตัญญูความสัตย์ทั้ง ขันตี
ร้อนอาสน์องค์โกสีย์ เพื่องฟ้า
จึ่งองค์สมเด็จตรี เนตรส่อง เนตรแฮ
ทราบเหตุในแหล่งหล้า เรื่องรู้สรรเสริญ

[๑] สิ้นไป, หมดไป

๏ ควรเรานำสัตว์ขึ้น สรวงสวรรค์
เสพสุขสมบัติอนันต์ ใช่น้อย
เพราะสัตย์กตัญญูขัน- ดีสัตว์ สามนา
อินทร์ทรงนำสัตว์คล้อย คลาดขึ้นเวียงสวรรค์
๏ รูปกลับเป็นทิพย์พร้อม อาภรณ์
สถิตพิมานอัปสร ฝ่ายเฝ้า
สังคีตบำเรอกลอน กล่าวกล่อม เทพนา
เสวยสุขทุกค่ำเช้า เพราะด้วยธรรมสนอง
๏ นิทานนิเทศไท้ ทศพล
ใน**นิบาต**[1]นุสนธิ์ สืบเหง้า
บุรุษสตรียล เยี่ยงสดับ ท่านเอย
ธรรมพระตรัสเป็นเค้า คู่หล้าอย่าแหนง
๏ ควรแก่เราท่านทั้ง หญิงชาย
แม้มาตรจะเมื่อหมาย สู่ฟ้า
ประพฤติเยี่ยงนิยาย สามสัตว์ ท่านเอย
อิธโลก[2]ลือตลบหล้า ทั่วฟ้า**เยียรยอ**[3]

[1] คำที่ใช้นำหน้าหรือต่อท้ายชื่อคัมภีร์ในพุทธศาสนา เช่น นิบาตชาดก

[2] โลกเบื้องบน, เบื้องสูง หมายถึง ท่านที่สูงด้วยภูมิธรรม ภูมิปัญญา คือ นักปราชญ์ ราชบัณฑิต และหมายรวมถึงเทวดาด้วย

[3] ยกย่อง, ชื่นชม

◎ บาปธรรมสิบสี่นั้น ตามสนอง
อวิชชาตัณหาจอง สัตย์ไว้
โยคาวจรปอง มละบาป ธรรมแฮ
ถึงมรรคผลกลได้ ชอบด้วยคุณธรรม
◎ คุณธรรมประจักษ์แจ้ง ใจสัตว์
ตามพระปรมัตถ์อรรถ ออกพร้อง
โดยนัยพระเจ้าตรัส กองจิต ละเอียดนา
แปดสิบเก้ายอต้อง แต่งตั้งเป็นมูล
◎ **จิต**[๑]แห่งเราท่านนี้ ดวงเดียว
บางคาบมักแปรเปรียว ยากยั้ง
บางทีคิดฉุนเฉียว นึกฉับ พลันนา
บางคาบมืดมนพลั้ง ผิดถ้อยทางธรรม
◎ บางจิตคิดยิ่งด้วย โมหันธ์
บางจิตอิจฉากัน ส่อร้าย
บางจิตมากด้วยตัณ หาโลภ กามนา
บางจิตคร้านเกียจร้าย เนิ่นช้าแรมการ

๑ ธรรมชาติที่รู้อารมณ์, สภาพที่นึกคิด, ความคิด ตามหลักฝ่ายอภิธรรมจำแนกจิตเป็น ๘๙
แบ่งโดยชาติ เป็น อกุศลจิต ๑๒ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ และกิริยาจิต ๒๐
แบ่งโดยภูมิ เป็น กามาวจรจิต ๕๔ รูปาวจรจิต ๑๕ อรูปาวจรจิต ๑๒ และโลกุตรจิต ๘

พระมหากัสสปกับพระอริยสงฆ์ยกปฐมสังคายนา
สืบอายุพระศาสนามาถึงบัดนี้

๏ บางจิตถือผิดพื้น ดำริ
บางจิตสัมมาทิฏฐิ เที่ยงถ้อย
บางจิตกำเริบริ แต่ฝ่าย กรรมแฮ
บางจิตฆ่าสัตว์น้อย ใหญ่เลี้ยงชีพชนม์
๏ บางจิตคิดแต่ตั้ง อหังการ
จิต**มมังการ**[๑]หาญ เก่งก้อ
บางจิตจิตเป็นพาล คบพวก โจรนอ
บางจิตเศร้าหมองท้อ ห่อนให้ทำทาน
๏ บางจิตเอาหน้าใคร่ ทำบุญ
บางจิตศรัทธาหนุน เชื่อแท้
บางจิตถือยศคุณ เขาเรียก ยอเอย
บางจิตทรัพย์ท่านแล้ อยากได้ฝ่ายเดียว
๏ จิตนั้นพลันกลับกลิ้ง กลอกกลับ
จิตตนปดตนจับ ยากล้น
แต่จิตปดตนนับ นานมาก แล้วนา
ผันผ่อนย้อนยักท้น คิดดั้นวันตาย

[๑] ความถือว่าเป็นของเรา

◎ การงานสรรพกิจสิ้น สิบสถาน
จิตมุ่งหมายการงาน จึ่งได้
จิตคร้านเกียจบ่พาน สินทรัพย์
มักจักพาตนให้ เสื่อมสิ้นโภคัย
◎ สรรพสิ่งใดได้เพราะ ความเพียร
อันศิลปศาสตร์ตนเรียน จึ่งรู้
ดีชั่วเขาติเตียน กรรมก่อน เองนา
ตัณหาหั่นบั่นสู้ พ่ายแพ้กรรมฐาน
◎ อกุศลความทุกข์ได้ ทุกข์ใจ
ความสุขกุศลไม่ แม่นถ้อย
มโนบุพพังคมา[๑]ใน ธรรมบท กล่าวแฮ
ทุกข์สุขเพราะจิตน้อย หนึ่งนั้นพลันถึง
◎ เราท่านรักสุขแล้ว ปรารถนา
นฤพานสวรรคา ทั่วผู้
อยากได้ทุกข์สุขา ตามจิต ตนนา
อยากสุขศึกษารู้ ฝ่ายข้างกุศล

๑ เป็นคำย่อมาจากคำในคาถาธรรมบทที่ว่า มีใจเป็นใหญ่

๏ อยากได้สมบัติพื้น ภูมินิพพาน
บาปธรรมคือตัวมาร มละแล้ว
แม้จักมละกันดาร แต่จิต ตนนา
ขรรค์เพชรคือปัญญาแกล้ว ฆ่าพื้นบาปธรรม
๏ เครื่องจำสัตวโลกล้วน เหลือประมาณ
ลรรพสิ่งพันธนาการ มั่นไว้
จำจิตโลกย์สงสาร แสนยาก อยู่พ่อ
ล้ำเครื่องพันธนาได้ ดั่งนี้ถี่แถลง
๏ มรณานุสตินั้น ควรการ
ดั่งเชือกชักสพัดพาน หน่วงไว้
ขณะหนึ่งไม่อยู่นาน เร็วหน่าย
อวิชชา[๑]ปลอกใหญ่ให้ ห่อหุ้มรุมสกนธ์
๏ อวิชชาใช่อื่นแท้ ตัวมาร
หุ้มห่อมนะสมาน **สมัต**[๒]ไว้
ดุจสนิมภาชนะพาน โต๊ะถาด ท่านแฮ
อุตส่าห์หมั่นขัดอานได้ ย่อมด้วยศีลาธรรม

[๑] ความไม่รู้จริง, ความหลงอันเป็นเหตุไม่รู้จริง

[๒] เติม, บริบูรณ์

๏ จิตเราบำราบด้วย กรรมฐาน
อวิชชาดั่งพวกพาล มากซ้ำ
กว่าจักขัดสีอาน เหลือยาก
เลยละแล้วเหลือปล้ำ มืดกลุ้มแดนไตร
๏ มืดใดไปเท่าด้วย มืดจิต
มืดบมิได้คิด ปิดป้อง
จนตราบถึงชีวิต วายวอด
จักบอกมรรคก็ข้อง ขัดแค้นเคืองหู
๏ กรรมหลังตามตอบโต้ มาทัน
อุปถัมภจิตพัน ผูกไว้
คือเวรก่อนมาบรร- จวบจิต ตนเอย
ใจบ่คิดกรรมได้ ฝ่าข้างทางธรรม
๏ อย่างนี้มีเที่ยงแท้ นรกานต์
บมิพ้นกิเลสมาร แม่นแท้
คือเสวนะพาล มาก่อน
สู่นรกเป็นแหน้ ดั่งเหย้าเรือนตน

จบสุภาษิตคำโคลงแต่เท่านี้

คณะผู้จัดทำ

บรรณาธิการ

มาลินี ผโลประกาว

ฝ่ายศิลป์

ชูเกียรติ เกิดอุดม

ภาพปก

ภาพพระพุทธเจ้าเสวยวิมุติสุขภายหลังตรัสรู้ ขณะประทับ ณ โคนไม้จิก ฝนตกพรำ พญานาคมาขดขนดปกพระกายกำบังฝน

ฝีมือ เหม เวชกร จากหนังสือ *ปฐมสมโพธิกถา*

ภาพประกอบ

ฝีมือ เหม เวชกร จากหนังสือ *ปฐมสมโพธิกถา*

พระรัตนตรัยเจ้าสอง สว่างโลก

เป็นที่ตับทุกข์โศก สัตว์นั้น

หนทางอภินิโมกข์ ที่สุด

ตามพุทธฎีกาขึ้น โปรดพ้นสองสารๆ